

SZABADULÁSI KÍSÉRLETEK AZ ELŐÍTÉLETEK CSAPDÁJÁBÓL

KEMES BALÁZS

egyetemi adjunktus (BME ÉPK, Középülettervezési Tanszék)

Absztrakt

Érdeklődésem középpontjában azok a kiszolgáltatott közösségek állnak, amelyek nehéz anyagi körülmények között, sok esetben társadalmilag kirekesztve folytatják napi küzdelmeiket, keresik a megmaradás lehetőségeit. Kutatási és oktatási tevékenységemhez kapcsolódóan szervezek különböző építőtáborokat, amelyek során kisebb épületeket hozunk létre egy-egy konkrét közösség megsegítésére. A tervezést a BME Építészmérnöki és az Építőmérnöki Karok felkért oktatóinak felügyeletével, a közösség bevonása mellett, felsőbb éves hallgatókkal közösen végezzük a tanév során önkéntes alapon, majd a nyári szünetben a közösség tagjaival együtt felépítjük a megtervezett épületeket. A táborok fontos célja, hogy a hallgatók és az oktatók közvetlenül találkozhassanak az adott közösségek életét befolyásoló jelenségekkel, hiszen ezek többsége közvetve vagy közvetlenül mindnyájunkat érintenek. Munkám során a legnagyobb nehézséget a különböző közösségekről kialakult, illetve az egyes közösségeken belül megfigyelhető előítéletekben látom, amelyek az építőtáborok során végzett közös munka hatására jelentősen csökkentek.

Kulcsszavak: előítélet, közösség, építőtábor, szociális építészet

ATTEMPTS TO RELIEVE FROM THE TRAP OF PREJUDICES

Abstract

At the center of my interest are the vulnerable communities that continue their daily struggles in difficult financial conditions, in many cases socially excluded, and look for opportunities to survive. In connection with my research and teaching activities, I organize various construction camps, during which we create smaller buildings to help a specific community. The design is carried out under the supervision of invited lecturers from the BME Faculties of Architecture and Civil Engineering, with the involvement of the community, together with senior students on a voluntary basis during the academic year, and then during the summer holidays we build the planned

buildings together with members of the community. An important goal of the camps is for students and instructors to have a direct encounter with the phenomena affecting the lives of the given communities, since most of them directly or indirectly affect all of us. In the course of my work, I see the biggest difficulty in the prejudices that have developed about the various communities and that can be observed within each community, which have been significantly reduced as a result of the joint work carried out during the construction camps.

Keywords: prejudice, community, construction camp, social architecture

Bevezető

A hazai felsőoktatásban jó, de alapvetően elméleti képzés folyik. Mindegyik egyetemen az egyszerűbb kérdésektől a fokozatosan nehezedő problémák felé haladva, fiktív feladatok segítségével sajátítják el a hallgatók a különböző szakismereteket és értik meg a részterületek közötti összefüggéseket. Ennek a rendszernek számos előnye van, hiszen a valóság kötöttségeitől mentes helyzet jó terepet kínál a kísérletezéshez, és az új összefüggések felfedezését segítheti az elméleti környezet. Mindemellett természetesen elengedhetetlen, hogy a hallgatók valódi tapasztalatokra is szert tegyenek a tanulmányaik során. A szükséges gyakorlatok megszerzését különböző szakmai programok teszik lehetővé, melyek közül a legjellemzőbb, hogy az iskolákkal együttműködő piaci cégek biztosítanak állásokat a diákság számára. Kisebb léptékben ugyan, de emellett maguk az oktatási intézmények is kínálnak gyakorlati lehetőségeket. A doktori iskolákhoz kapcsolódóan számos kutatás folyik az egyetemeken, amelyekbe a graduális képzés hallgatói is bekapcsolódhatnak. Ilyen kutatások részeként szerveződnek különböző nyári táborok, amelyek szerepe egyre meghatározóbb. De vajon mi is a lényege ezeknek az építőtáboroknak? Milyen tudásokat, ismereteket és tapasztalatokat ad ez a résztvevőknek? Végül: hogyan hat vissza ez az élmény a gondolkodásra? Az elmúlt tizenhat évben számos nyári tábort szerveztem és vezettem, ezek tapasztalatait összegzem.

1. Táborok hagyománya

Hasonló kezdeményezések régóta léteznek az egész világon, köztük Magyarországon is. Változó formákban és nagyon különböző helyeken jelennek meg, eltérő módon azonosítják magukat, én most táboroknak nevezem őket. De mik is valójában ezek a táborok? Nehéz pontosan válaszolni, hiszen a sok hasonlóság mellett számos eltérő tulajdonsággal rendelkeznek. Általánosan elmondható, hogy a projektek kötődnek az oktatáshoz, esetleg iskolákhoz, a diákok valamilyen cél elérésére önkéntesen szerveződő, kis létszámú csoportokban dolgoznak együtt, gyakorlati célokat szolgáló, rövidebb idő alatt teljesíthető feladatokat tűznek maguk elé, és kiemelt cél a megvalósulás. A BME Építészmérnöki Karán is nagy hagyománya van a különböző hallgatói táboroknak. Ehhez az örökséghez szerettünk volna hozzátenni, amikor Láris Barnabással és Varga Imre Zoltánnal alkotótáborok szervezésébe kezdtünk 2008-ban. Több személyes és közös célt is megfogalmaztunk az indulásnál. (1) Fő szándékunk volt, hogy az építészhallgatók már a képzés során találkozzanak az építés valóságával, (2) az egyetemi képzés fiktív feladatai mellett részt vehessenek egy olyan kisléptékű valós munkában, amelynek tervezését és kivitelezését – oktatói felügyelet mellett – maguk végezhetik, és hogy (3) közvetlenül, a maga komplexitásában ismerhessék meg környezetüket. (4) Mivel az egyetemen akkoriban még nem lehetett csapatmunkában teljesíteni a tárgyakat, a kiválasztott feladatokkal lehetőséget akartunk adni a közös munkára, hogy megtapasztalhassák az összefogásban rejlő lehetőségeket. (5) Meghatározó szempont, hogy az adott táboroknak otthont adó közösségek életét valóban segítsék a közösen felépített épületek.

2. Folyamatos jelenlét

Már az első években nagy érdeklődés mutatkozott az egyetemisták részéről, ezért 2011-től kezdődően különváltunk, párhuzamos táborok szervezésébe és lebonyolításába kezdtünk, hogy minél több hallgatónak biztosítsunk részvételi lehetőséget. A hozzám kötődő táborok a BME Középpülettervezési Tanszékének és a BME Építőművészeti Doktori Iskolájának munkájához kapcsolódva zajlanak, feladattól függően más tanszékek, más iskolák és szakmai partnerek bevonásával. Bár alapvető cél maradt, hogy az építészmérnöki oktatáshoz jól kapcsolható gyakorlatszerzési lehetőséget biztosítsunk, egyre meghatározóbb szempont lett az is, hogy munkánkkal a társadalom periferiáján küzdő kisebb közösségeknek segítsünk. Jellemzően ezért olyan vidéki településeken vagy

kisvárosi településrészekben dolgozunk, valamint olyan kérdésekkel foglalkozunk, melyekkel építész csak ritkán találkozik. A munkafolyamat nem a táborral indul. A helyszíni munkákat hosszabb kutatás és tervezés előzi meg, hogy megfelelő feladatot választhassunk, amellyel a helyben tapasztalható valódi problémákra reagálhatunk. Az előkészítés, a hely és a feladat kiválasztása, valamint a partnerek megtalálása alapvető fontosságú a majdani beavatkozás sikeressége szempontjából. A megfogalmazott építészeti válaszokat kisebb, könnyen megvalósítható lépésekre igyekszünk tagolni. Az ilyen jellegű építéseknek természetes következménye, hogy időről időre visszatérünk az adott helyszínre a soron következő építési fázis teljesítésekor. Az elsöre elhúzódónak és vontatottnak tűnő folyamat azonban fontos lehetőségeket biztosít. Mivel több évre átnyúlva zajlik a közös gondolkodás, könnyebben válnak érthetővé az összefüggések az érintettek számára. A visszatéréseknek köszönhetően kialakul a bizalom irányunkban. A helyi közösségek megérzik és észreveszik, hogy szívünkön viseljük a nehézségeiket, így könnyebben fogadják el javaslatainkat is. Mindemellett szintén fontos hozadék, hogy mód nyílik az épületek életének követésére is, ami normál építészeti feladatoknál ritkán kínálkozik. A szerkezeti működéson túl, a használat szempontjából is olyan visszajelzéseket tudunk így gyűjteni, amelyek sokat segíthetnek más hasonló helyzeteknél.

3. Közösségekkel együtt

A hozzám kötődő táborokat soha nem egyedül szerveztem, mindig oktató társakkal, irodai kollégákkal vagy felkért szakemberekkel közösen. 2008 és 2014 között négy helyszínen négy különböző problémakört igyekeztünk körbejárni a különböző táborok alkalmával: 1. Valkonya; Egy pajtaszínház felépítése kapcsán az elnéptelenedő és elöregedő kistelepülések problémáival foglalkoztunk, a helybéli lakókkal közösen kerestük azt a jövőképet, amely elősegítheti a település megmaradását. 2. Perbál; A Tovább Élni Egyesület Perbáli Fogyatékos Lakóotthonának karbantartási és fejlesztési feladatainak ürügyén a súlyos, közepes és enyhén sérült embertársaink életével és az ellátásuk jelentette nehézségekkel foglalkoztunk. 3. Gátér; Egy viharok miatt *vis maior* helyzet enyhítésére, épületmentések során a hazai tanyavilágban működő családi gazdaságok nehézségeivel ismerkedtünk. 4. Monor; A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Monori Jelenlét Programjához kapcsolódóan, a foglalkoztatás elősegítését célzó biobrikett szárító és sütőde építéséhez kapcsolódóan a szegénység és a társadalmi kirekesztettség kérdésével foglalkoztunk.

Pajtaszínház elkészült tetőszerkezete. 2010, Valkonya. Fotó: Kemes Balázs

3.1. Valkonyai alkotótáborok 2008 - 2012

Valkonya az ország egyik legkisebb települése, ahol 2008-ban 67-en laktak. A lassan ezer éves község gyönyörű természeti környezetben, a Zalai-dombság egyik völgyében található, és mindössze egyetlen utcából áll. Nincs bolt, se kocsmá, a téli havazás pedig sokszor zárja el a zsákfalut a külvilágtól. Mivel kereseti lehetőség se nagyon akad, a nyugdíjasok kivételével szinte mindenki ingázik és a szomszédos településekre jár dolgozni. Első hallásra mindez nem mutat vonzó képet. A valkonyaiak azonban szeretnek itt élni, és nagyon ragaszkodnak a falujukhoz. „Bottal sem lehetne innen elkergetni minket.” – ahogy ők mondják. A hasonló kistelepülésekkel ellentétben sok gyermek születik és egyre több a betelepülő, akik a legkülönbözőbb helyekről érkeznek. Az ország túlsó szegletéből, sőt másik földrésről is. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy minek köszönhető mindez.

Minden bizonnyal alapvető szerepet játszik a táji környezet, az emberi lépték és az élet valóságossága. Ugyanakkor meghatározó a falubéliek egymás közötti kapcsolata, hiszen a kis létszám és az erős egymásrautaltság szinte egy

családdá alakítja az itt élőket. „Mindannyian ismerjük egymást, tudjuk, ki főz jól, ki kevésbé, kinek van létrája, ami felér a tetőig, kinek jó, kinek ihatatlan a bora, ki szereti a tréfát, és ki az, aki érti is. Telente a csendre, nyaranta a madárdalra, ősszel szarvasbőgésre ébredünk. Tavasszal hangról megmondjuk, kinek a traktorja vert fel legszebb álmunkból.” – olvasható Valkonya honlapján. A legfontosabb azonban a tudatos közösségépítés. Együtt döntenek a mindenkit érintő dolgokról, közösen gondolkodnak a falu jövőjéről, és keresik az apropót a közös időtöltésre. Ennek legszebb példája, hogy a karácsonyt az egész falu együtt ünnepli az önkormányzat nagytermében.

A rendszerváltást követően kezdett nyári táborokat szervezni Dr. Reischl Gábor építész, aki munkái mellett több felsőoktatási intézményben is tanított. Fő célja az volt, hogy megismertesse a diákokkal a vidéket és az ott folyó élet szépségét, illetve, hogy együtt segítsék a vidéki közösségeket. Az ország számos településén indultak táborok, többek között Valkonyán, ahová 1993-ban érkeztek először. A különböző szakterületen tanuló – építész, tájépítész és agrármérnök – hallgatók felmérték a falu épített és táji értékeit, felújítási és fejlesztési terveket készítettek több épülethez, valamint számos kisebb építkezést is megvalósítottak a következő években. Turistaházzá alakították a régi iskolát, és nagy étkező terasszal egészítették ki az épületet. Kútházat, fedett kemencét építettek, és elhagyott boronapincéket mentettek a szomszédos szőlőhegyről, melyeket a turistaház kertjében állítottak fel újra. A tanár úr betegsége, majd hirtelen halála miatt azonban megszakadtak a bő évtizede folyó táborok.

Az utolsó táborot követően öt évvel, 2008-ban érkeztünk Valkonyára az első csapattal, hogy megpróbáljuk felvenni az elejtett szálát. Ebben az évben nem építettünk, helyette a kutatás és kisebb felmérési tervek elkészítése volt a feladat. A faluban töltött egy hét során ismerkedtünk a településsel, az ott lakó emberekkel, az ő nehézségeikkel és vágyaikkal, na és persze egymással. Ezzel párhuzamosan a korábbi táborozók terveit tanulmányoztuk, és a megvalósult építéseket látogattuk végig, hogy megértsük gondolkodásuk részleteit. Olyan építési feladatot kerestünk, ami integrálódni tud a helyben tapasztalható adottságokhoz és az akkori élet diktálta törvényszerűségeket is figyelembe veszi. A tábori munkának eredményeként egy fedett kerti építmény létrehozása fogalmazódott meg feladatként, amely a nyári táborozók étkeztetését segítené a turistaház udvarán. Akkoriban a falusi önkormányzatok pajtaszínházak építésére pályázhattak egy vidéktámogatási program keretében. Támogatási forrás reményében keresztelődött át az építmény pajtaszínháznak és bár a pályázat nem járt sikerrel, a név végül megmaradt.

A következő évektől kezdődően kisebb lépésekben végül megépül a terv. 2009-ben az alapozás és a színpad, 2010-ben a fa szerkezetű tető és 2012-ben a bontott téglapadló és vasbeton nézőtér készült el.

A valódi építkezés megkezdésekor tapasztaltunk egy kezdeti bizalmatlanságot a falusiak részéről. Jogos kérdésként merült fel, hogy ránk bízhatják-e a kevéske pénzüket, meg tudjuk-e építeni a pajtaszínházat, nem hagyjuk-e cserben a települést? Nem sok egyetemistával találkoztak addig, a különböző hírek által alkotott sztereotípiákra, a könnyelmű fesztiválfiatalság képére pedig időbe telt rácsafolni. A hallgatók is számos előítélettel érkeztek. Nehezen tudták elképzelni, hogy miért él valaki egy ilyen településen a rengeteg nehézség ellenére. A táborok alatt megtapasztalt valódi közösségi létezés és napi együttműködés az emberi létezésnek egy olyan életmintáját mutatta, amellyel a nagyvárosokban csak ritkán lehet találkozni.

Elkészült vasbeton szerkezetű kukoricagóré. 2013, Perbál. Fotó: Kemes Balázs

3.2. *Perbáli építőtáborok 2009 - 2023*

Perbál Budapesttől északrakeleti irányban ~35 kilométerre, a Zsámbéki-medence festői szépségű természeti környezetében, Tök, Telki és Tinnye szomszédságában helyezkedik el. A mai település gyökerei nagyon régre nyúlnak vissza, a történelem előtti időkből, a bronzkorból erednek. Ebből következően az itt élő közösség felmenői végigélték a történelem viharait, amelyek nem egyszer eltörölték a települést, lakóit sok esetben szétszórták a nagyvilágban vagy alapvetően változtatták meg a hétköznapiak rendjét. A perbáliakat azonban mindig a befogadás, a békés együttélés és a jövőbetekintés jellemezte. Bizakodó habitusuk számtalan alkalommal újraszóttá a több nemzetiségből álló közösséget.

Hosszú keresgélés után itt telepedett le a Tovább Élni Egyesület Gyermekotthona. A szervezetet olyan szülői közösség alapította, amelynek tagjai sérült gyermekeik számára, speciális ellátásukra kerestek – az állami lehetőségekhez képest jobb – alternatívát. A létrehozott élettér több éves kutatói folyamat során alakult úgy, hogy az épületeket tervező építészek – Janesch Péter és Karácsony Tamás – a kezdetektől részt vettek a gondolkodási folyamatban. A helykeresésnél fontos szempontot jelentett a főváros közelsége, a vidéki környezet és az empatikus település. Az intézmény különlegessége abban áll, hogy lakói kisebb közösségekbe szervezetter egymást segítve élnek a hétköznapiakban. Sérültségi fokuktól függően a község lakóival is találkoznak időről időre. A hétvégeken viszont átalakul az élet, a lakók többségét hazaviszik a szülők, hogy családtagjaik körében lehessenek, a többiekhez pedig látogatóba érkeznek a hozzátartozók. Meghatározó még a természet jelenléte, amely jótékony hatásai mellett a mezőgazdasági munkákon keresztül kínál hasznos elfoglaltságot az enyhébben sérültek számára.

A sajátos környezetet biztosító épületegyüttes és az önfenntartást segítő farm hosszú évek kitartó munkájával, kisebb lépésekben, 1993-2000 között jött létre, majd jó ideig működött az eltervezett módon. A sérülteknek és családjaiknak nyújtott felbecsülhetetlen segítség mellett, szakmailag és gazdaságilag megalapozott modellt kínált hasonló helyzetek kezelésére. Az élet egyensúlyát azonban egymást követő hatások zavarták meg. A mezőgazdaság irányítására és az épületek gondnoki feladatainak ellátására felkért erdélyi házaspár időközben megöregedett, és hazaköltözött szülőföldjére. A megüresedett állásra többszöri próbálkozásra sem sikerült megfelelő munkatársat találni, így gazdátlaná vált a farm, majd fokozatosan leépült. Az alapvető karbantartási munkák is folyamatosan elmaradtak, aminek hatására az épü-

letek állapota is jelentősen leromlott. Az Egyesület egyre nehezedő helyzetét a 2008-as világgazdasági válság tovább súlyosbította. Az állami támogatás – a megszorítások miatt – jelentős mértékben csökkent, amelynek következtében az élet addig megszokott rendjét a napi túlélés váltotta fel.

2009 tavaszán érkezett az a nagy vihar, amely súlyosan megrongálta, majd feldöntötte a gyermekotthon kukoricagóróját. Talán ez volt az a szimbolikus jel, amely egyértelművé tette, hogy az intézmény külső segítségre szorul. A 2008-as valkonyai tábor eredményeiről hallva, illetve személyes ismeretségnek köszönhetően fordultak hozzám a tervezők egy építőtábor rendezésének ötletével. A felkérés eredetileg a kukoricagóré helyreállítására érkezett, de az első alkalmat követően a mai napig tartó táborsorozat vette kezdetét. Éves rendszerességgel érkeztek építészhallgatók az otthonba, hogy egy-egy komolyabb felújítási munkát végezzenek el. A teljesség igénye nélkül kiemelve pár munkát, hogy érzékeltetni lehessen az építőtábori vállalkozásokat, tetőt cseréltünk több épületen, felfagyott járdákat építettünk újra, hidat készítettünk, bútorokat terveztünk és gyártottunk, illetve a kukoricagóré is újjáépítettük. Folyamatos jelenlét alakult így ki, amely nem csak az épületek utánkövetésére, hanem a lakókkal való közelebbi megismerkedésre is lehetőséget adott.

Az első perbáli táborok alkalmával számos előítéletet éreztem. Az intézmény dolgozói nem feltétlenül örültek az érkezésünknek. Aggódtak, hogy tudunk-e bármi hasznosat csinálni, vagy csak a költségvetésüket terheljük a jelenlétünkkel. Jogos aggodalomként merült fel az értelmi fogyatékos lakókkal való találkozás. A gondozók attól tartottak, hogy megzavarjuk a lakók mindennapjait, akik szakmai vélekedés alapján nem szeretik a változásokat, az új embereket, pláne egy 12 fős táborozó csoportot. A táborozók szintén tartottak a sérültekkel való találkozástól, hiszen az átlagos emberek, azaz mi, nem találkozunk ilyen fokú sérültekkel az életünk során. Sok év telt el 2009 óta, mostanra teljesen megszűntek a kezdeti előítéletek. Minden évben vannak visszatérő táborozók, akik már feszélyezettség nélkül, természetesen tudnak viselkedni a sérült emberek társaságában. Segítségükkel az új táborozók is hamarabb tudják leküzdeni a kezdeti távolságtartást.

Istálló szalmabála hőszigetelése. 2011, Gátér. Fotó: Holczer Veronika

3.3. Gátéri tanyamenés 2011-2012

2011 szeptemberében keresett meg Medvey Boldizsár építészhallgató azzal a kérdéssel, hogy Lányi Erzsébet tanárnő mellett lenné-e építész konzulense egy épületszerkeztani TDK munkánál. Boldizsár részt vett a 2009-es alapozást készítő és a 2010-es tetőt építő valkonyai táborokban, amelyek tanulságai nagy hatást gyakoroltak rá. A helyi adottságokat és lehetőségeket kihasználó, azokra alapozó tervezés felkeltette érdeklődését. Emellett személyes indíttatásból már régóta foglalkozott az alföldi tanyavilággal. A hagyományos gazdálkodási formákat, a még meglévő bokortanyás településszerkezetet, az ezzel kapcsolatos társadalmi kérdéseket és a meglévő épületállomány problémáit vizsgálta. A tábori tanulságok és az alföldi megfigyelések összegzése után egy valódi helyszínt keresett, hogy feltételezéseit a gyakorlatban is vizsgálhassa.

A helyszínválasztással kapcsolatban sok emberrel beszélt, több tanyát is meglátogatott. Végül a megkérdezettek ajánlására a Gátér mellett élő Lajos családra esett a választása. A családfő eredetileg mozdonyvezetőként dolgozott, míg egy munkahelyi baleset következtében meg nem sérült a gerince. Az orvosok véleménye alapján a műtét elég kockázatos volt, így nem vállalta a beavatkozást. Bár a baleset okozója nem ő volt, a munkáltató – mondván,

hogy nem akar munkaképes állapotba kerülni – felmondott neki. Az ezt követő hosszú munkahelykeresés során nem járt sikerrel. Feleségével arra az elhatározásra jutottak, hogy nem szeretnének segélyből, kiszolgáltatottan élni, így kiskunfélegyházi lakásukat eladták, és szülőfalujuk közelében egy tanyát vásároltak az összegből.

A 11 gyereket nevelő szülők akkor, tizen éve költöztek a falu külterületén található, 50 hektáros tanyára, ahol biogazdálkodással foglalkoznak. A gyerekeknél és a gazdálkodás napi feladatai mellett folyamatosan képezték magukat a növény- és állattartással kapcsolatban. Először különböző iskolákat végeztek el, majd tanfolyamokra jártak, napjainkban az internet segítségével bővítik folyamatosan ismereteiket. Fáradtságos munkával az elmúlt évtizedben megteremtették egy családi gazdaság alapjait, ami a tanya adottságai mellett hatalmas teljesítménynek mondható. A falutól több kilométerre található tanyára egy nehezen járható földút vezet, ahol a régi vályogházakban elektromos hálózat híján nincs áram, és vezetékes ivóvíz sem áll rendelkezésre. A szükséges áramot napelemekkel és aggregátorokkal állítják elő, ivóvízért pedig a faluba járnak kerékpárral, ami a téli hónapokban a nagy havazások idején különösen nehéz. Az embert próbáló életet tovább nehezítette a 2010 májusában Magyarországra érkező hatalmas vihar. Az erős szél a vályogházak falának fújta a napokig tartó felhőszakadás esővizét, aminek hatására a gazdasági épületek összedőltek, maguk alá temetve a jószágok nagy részét. Bár a lakóházat az utólagosan hozzáépített épületrészek nagyrészt megvédték, helyenként az is megrongálódott. A korábbiakhoz hasonlóan, a Lajos családnak ekkor is saját erejéből kellett megbirkóznia a katasztrófával.

Másfél évvel a szerencsétlenség után járt először a helyszínen Boldizsár. Elmondása szerint a legszükségesebb dolgokat akkorra már megcsinálták a tanya lakói. Egy régi épület tetőszerkezetét bővítették egyik irányba, így sikerült egy rögtönzött istállót építeniük a megmaradt állatok egy részének. A lovak, a tehenek és a tyúkok kaptak helyet a nagyrészt bontott ajtókból álló kis építményben. A juhek és a disznók egy-egy fóliával és ajtólapokkal körbetakart színbe kerültek, a libák pedig a szabad ég alatt éltek. Ekkor határoztuk el, hogy a TDK kutatási feladata mellett valóságos tapasztalatokat is megpróbálunk gyűjteni úgy, hogy bizonyos időközönként önkéntes munkát végzünk ezen a tanyán. A segítségért cserébe így valóságos betekintésünk nyílhat a tanyasi élet nehézségeibe a Lajos család mindennapjain keresztül.

Egy éven keresztül, havi rendszerességgel látogattuk a tanyát, hogy valamilyen karbantartási vagy fejlesztési munkát végezzünk el. Szalmabálákból építettünk hőszigetelő falazatot az istállónak, a lakóház tetőszerkezetét

erősítettük meg, illetve a lakóház külső falának megtámasztására készítettünk fedett dúcolatot bontott anyagok – fagerendák és tetőcserép - felhasználásával. A gazda az első alkalmanknál még lelkes önkénteseket, egyfajta napszámosokat látott bennünk. Nem volt járatos az épületekkel kapcsolatos műszaki ismeretekben, így a saját maga által kitalált megoldásokat erőltette. A munkák közben aztán hamar kiderült számára, hogy sokkal jobban működő, anyagtakarékosabb megoldásokat tudunk létrehozni kevesebb munkával. Így vívtunk ki elismerést a mérnöki mivoltunknak. A tanyán töltött idő alatt ugyanakkor betekintést nyerhettünk az önellátó gazdálkodás mindennapjaiba. Szembesültünk azzal, hogy mennyire átrendezi az életet pár olyan természetesnek gondolt dolog hiánya, mint a vezetékes ivóvíz vagy az elektromos áram. Megismerhettük, hogy milyen komplex tudásra van szükség a természeti adottságokhoz igazodó, autonóm élethez.

Elkészült biobrikett szárító. 2014, Monor. Fotó: Soltész László

3.4. Monori Építőtáborok 2014 és 2019

Monor városközpontja mellett, a Bercsényi és Cinka Panna utcák által határolt területen jellemzően fiatal felnőttekből és gyerekekből álló ~500 fős közösség él. A rossz lakhatási körülmények mellett a mélyszegénység és a társadalmi

kirekesztettség súlyosbítja a mindennapokat. Mindezekben a Magyar Máltai Szeretetszolgálat próbál segíteni. A 2004 óta működő Tabán Integrációs Program keretében a folyamatos jelenlét napról napra, kis lépésekben épít fel meghatározó eredményeket.

Építész munkacsoportunk Bárti Márton – az akkori programvezető – kérésére 2012 tavaszán kezdett foglalkozni a területtel. A Tabánban tapasztalt élet sok szempontból eltérő törvényszerűségeket mutatott, mint amivel más helyszíneken találkoztunk. Nyilvánvaló volt számunkra, hogy a legégetőbb kérdések a lakhatás és a foglalkoztatás, amelyek az érintettek nélkül biztosan nem rendezhetők. Korábbi tapasztalatokra alapozva ezért egy olyan építési stratégia kialakításába kezdtünk, ami a közösségi funkciók fejlesztésén keresztül ezekre a problémákra reagál. Három területet választottunk, ami a meglévő, vagy elindított programokhoz kötődik, illetve ahol kisebb épületek létrehozása reálisan is elképzelhető. Egyrésztől felmerült egy közösségi ház létrehozásának gondolata, ami tanodai- és felnőttképzések helyszínéül szolgálhat, valamint egy kisebb műhely megépítése a nők foglalkoztatásának segítésére, harmadrésztől pedig egy sportpálya létesítése edzések és szabadidős programok lebonyolításához. Elképzelésünk szerint a közösségi funkciók téri fejlesztésével nemcsak a szociális programok további kiteljesedésére nyílna lehetőség, hanem a telepi emberek nagy része is bevonható lenne ezekbe a folyamatokba.

A munka folytatásaként a Középülettervezési Tanszék egyik kurzusán több alkalommal is tervezési helyszínnek választottuk a monori Tabán területét. A hallgatók segítségével több szempontból is meg tudtuk vizsgálni egy-egy témát, majd a tervek közös elemzésével tovább gazdagodott a gondolkodás. Két év elméleti kutatást és tervezést követően úgy éreztük, hogy a munka eredményes folytatásához szükségünk lenne gyakorlati tapasztalatokra a Tabánban. A telepen való megjelenés apropójának egy kisebb épület közös felépítését választottuk. A tervezés előtt egy olyan funkciót kerestünk, ami illeszkedik a kialakult építészeti stratégiába, és rögtön a lakhatáshoz is kapcsolódik. Így esett a választásunk a biobrikett szárítóra.

A programvezető elmondása szerint az egyik legnagyobb problémát a téli fűtés jelentette. 4 ház kivételével a telepi épületekben nem volt vezetékes gázszolgáltatás, száraz tűzifához pedig szinte senki nem jutott hozzá. A háztartások többségében házilag készített kályhával fűtöttek, amelyekben minden beszerezhető anyagot elégettek. A Szeretetszolgálat munkatársainak régi elképzelése volt egy olyan foglalkoztatási forma beindítása, amelynek segítségével téli tüzelő állítható elő. A biobrikett programot a Legacy Founda-

tion dolgozta ki a fejlődő országok számára. A kézi technológia lényege, hogy mezőgazdasági és faipari hulladékok felhasználásával tüzelésre alkalmas briketteket lehet készíteni helyben, nagyon alacsony költséggel. Magyarországon Feldmár Nóra ipari ökológus és az Igazgyöngy Alapítvány alkalmazta először ezt a programot a Hajdú-Bihar megyei Toldon. A szintén mélyszegénységgel küzdő faluban több éve folyt akkor már a brikettezés nagy sikerrel.

2014 nyarán került sor az első monori építőtáborra. Egyetemi hallgatókkal és telepi önkéntesekkel öt hét alatt építettük fel a vasbeton alapozású, tömör téglafalazatú és fa tetőszerkezetű épületet. A gondos előkészítés, a telepi emberek többszöri tájékoztatása, illetve bevonása ellenére nagyfokú távolságtartást éreztünk a tábor első napjaiban. Utóbb kiderült, hogy többször volt már rossz tapasztalatuk jó szándékú megkeresésekkel. Nem egyszer keresték, lelkesítették őket valamilyen kezdeményezéssel, amelyről később kiderült, hogy a megpályázott támogatásból csak nagyon kevés jutott a telepre. A tábor első hetében a sok eső miatt megcsúszott a munka, így hétvégén is dolgoztunk, illetve több napon is túlóráztunk, hogy behozzuk a lemaradást. Ez az elhivatott munkavégzés, illetve a hosszabb folyamat – a harmadik héten még mindig ott voltunk, nem hagytuk ott a telepet – segített bennünket abban, hogy kiérdekeljük a közösség bizalmát. Az építőtábor végére közel a teljes közösséget sikerült bevonni az építkezésbe. A férfiak beálltak a munkába, a lányok és asszonyok különböző süteményeket és gyümölcsöket hoztak az építőknél, a gyerekek pedig a munka végi takarításokban, a szerszámok elpakolásában segítettek. A több éves előkészítés és helyismeret ellenére a táborozók is előítélettel érkeztek a telepre. Féltette mindenki az értékeit, a szerszámokat és az építőanyagot. Nagyon meglepő tanulság volt aztán, hogy semmi – még a szabadon tárolt téglák – se tűnt el a tábor ideje alatt. Erre a kialakult kölcsönös bizalomra azóta több közös munka épült, többek között az Elfogadás Sütöde bővítése és felújítása, amely a 2019-es építőtábor kereteiben valósult meg.

Elfogadás Sütöde átadó ünnepsége. 2019, Monor. Fotó: Képkocka Építész Média Kör

4. Megélt tapasztalatok

A más és más helyszínekre szervezett, eltérő célú és tartalmú, különböző nagyságrendű táborok nagyon sok hasonlóságot mutatnak. Az elmúlt évek során rengeteg új, sokszor nem várt szemponttal gazdagodtak az indulásnál megfogalmazott – alapvetően oktatással kapcsolatos – célok, amelyek nemcsak közvetlenül az építészet, de más tudományterületek számára is fontos tanulságokkal szolgálhatnak.

A tábori munkák mindig a helyiekkel folytatott beszélgetések kíséretében, őelöttük, és velük közösen folynak. Így nemcsak a valódi igények megismerésére nyílik lehetőség, hanem a kezdeti elképzelések pontosításán keresztül olyan épületek születhetnek, amelyeket jobban magukénak érezhet egy-egy közösség, és valóban az adott helyen folyó életet segítik. Emellett az egyes munkák folyamatát, majd az elért eredményeket és azok utóéletét a táborozók mellett más egyetemisták és oktatók is figyelemmel kísérik. A közös építések egyre gyakrabban válnak ezért hivatkozások alapjául különböző tantárgyakon. A 2008-as első táborot követően 40 másik szervezésében vettem részt az elmúlt években. Nem várt fejlemény számomra, hogy mostanra egyfajta utánpótlás

folyamat kezdődött el. Sok egykori táborozó kezdett saját tábor szervezésébe vagy választott hasonló témájú feladatot diplomatémának.

A közösen eltöltött idő és az együtt végzett munka nagy hatást gyakorol a résztvevőkre, számos szakmai és emberi előítéletet szüntet meg. A különböző helyszínek mindegyikéről és az egyetemisták köreiből kapott visszajelzések alapján – egymástól függetlenül – a közösségi élet pozitív változásairól számolnak be. Először az építés feladata miatt kezdődnek új együttműködések helyben és az egyetemeken egyaránt, majd az elért eredményeknek köszönhetően még jó ideig fennmaradnak. Mindezek alapján megállapítható, hogy a táborok talán legfontosabb eredménye a közösség születése és azok fejlődése.

5. Aktualitás és jövőkép

Az elmúlt évszázadot vizsgálva megállapítható, hogy egyre gyakrabban alakulnak ki különböző ökológiai, gazdasági és társadalmi problémák. Hatásuk és kiterjedésük is növekszik, ez alól az épített környezet és maga az építészet sem kivétel. Az is érzékelhető, hogy a meglévő módszereinkkel nem, vagy csak nagyon nehezen kezelhetőek a kialakult helyzetek. Egyre nyilvánvalóbb ezért, hogy új megközelítésekre és új eszközökre van szükség, amelyek megtalálása korántsem könnyű feladat. Joggal merül fel a kérdés, hogy hol érdemes kezdeni, merre érdemes kutatni, hiszen a hasonlóságok ellenére sokban különböznek egymástól az egyes válsághelyzetek. Azt gondolom, hogy ebben „a nagy közös kutatásban” fontos szerepet játszhatnak a különböző útkeresések, amelyek egymást inspirálva alakulnak, és evolúciós módon segíthetnek létrehozni új módszereket. Mindehhez azonban elengedhetetlen, hogy megismerhetőek legyenek az egyéni kísérletek, kudarcaikkal és eredményeikkel együtt. A munka hatékonyságát nagyban növelheti, ha a különböző oktatási intézmények is részt vesznek a kutatásban. Nemcsak az eredmények hatékony publikálása és a képzésbe való gyors visszacsatolás jelent jó lehetőséget, hanem a diákok friss és újszerű meglátásai folyamatosan megújuló szellemi energiát biztosítanak a munkához.

Az építészet természetes módon reagál a világra, ebből következően a ma tapasztalható ökológiai, gazdasági és társadalmi problémákra is. Nem csoda ezért, hogy egyre többször hallani a megállapítást, miszerint az építészet szerepe átalakulóban van. Számos sikeres nemzetközi projekt érvel amellett, hogy a közösségi szemléletű beavatkozások, a kis közösségek igényeire és léptékére figyelő fejlesztések, illetve a folyamatos jelenlét fontos alternatíva lehet a leírt problémák megoldásában. Az építészetnek meghatározó szerepe

lehet ezekben a folyamatokban, hiszen az építés természeténél fogva mindig közös erőfeszítést igényel, az elkészült épület pedig maradandó, így rendeltetésének betöltése mellett sokáig állít emléket az őt létrehozó összefogásnak.

